

Калі б яго жыццё — дакладна, з усімі першпетыямі, гримасамі лёсу і выпадковасцямі, — пакласці ў аснову літаратурнага твора, рэакцыя чытчою, пэўна, была б такая: што за дзіўная прыдумка!..

Яго жыццё началося з прымхай-павер'я-забабонаў у вёсцы Труханавічы на Случчыне. Неверагодна, але факт: хросным бацькам хлопчыка з беднай сялянскай сям'і стаў... мясцовы пан.

З 4-га курса Янка Скрыган пакінуў сельскагаспадарчы тэхнікум у Слуцку — юнак, захоплены літаратурай, вырашыў менавіта ёй прысвяціць усё жыццё. Ён скончыў літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, быў членам літаб'яднання «Маладняк» і «Літаратурна-мастацкая камуна».

Яшчэ студэнтам у 1930 г. у якасці карэспандэнта «Звязды» працаў на «Гомельмашы» («па ліквідацыі прарыву» (па наладжванні сістэмай арганізацыі заводскага жыцця), у выніку яго назіранні выйшлі кнігі нарысаў «Права на энтузізм» і «Недапісаны профіль». Пасля заканчэння ўніверсітэта працаў у газете «Літаратура і мастицтва».

Калі ў 1936-м Янка Скрыгана арыштавалі, імя яго было ўжо даволі вядомася, у тым ліку і на кнігах «Затока ў бурах», «Сустрэчы». Ён быў асуджаны на 10 гадоў зняволенія ў лагерах і на 10 гадоў ссылкі. Сын нарадзіўся, калі бацька ўжо быў далёка...

Цяжка перажываў пісьменнік вестку аб tym, што сям'я загінула пад бамбёжкай у 1941-м, — а амаль праз 20 гадоў высветлілася, што першая жонка і сын жывыя: яны апынуліся ў Германіі...

Падарункам лёсу стала знаёмства з масквічкай Ганнай Міхайлаўнай, якая падзяліла з ім усе нягody, прыйшла з Яном Скрыгана «па другім крузе» вырабавання...

18 гадоў жыцця ўдалечыні ад Радзімы, калі пра творчасць нельга было і марыць... У 1955-м, пасля поўнай рэабілітацыі, Ян Скрыган вярнуўся ў Беларусь. Працаў на Дзяржвыдавецтве і часопісе «Полімія». Як добры знаўца мовы быў запрошаны на пасаду загадчыка літаратурно-кантрольнай рэдакцыі выдавецтва «Беларуская савецкая энцыклапедыя»... Яго кнігі аповесцяў і апавяданні, успамінаў, літаратурных партрэтав, артыкулаў па праблемах літаратурнага мастэрства і культуры мовы — сярод лепшых у гісторыі нацыянальнай літаратуры.

Аб першпетыях лёсу Яна Скрыгана мы гутарым з яго дачкой Галінай СКРЫГАН.

— У таты было пяць сясцёр, але дзяцей у сям'і нарадзілася намога больш, — *рассказала Галина Иванаўна*. — Эта было нейкае насланнё: усе народжаныя хлопчыкі паміралі. Калі нарадзіўся Янка, бацькі былі ўжо немалады, дзесяці пад 50, і вельмі хвяляваліся, каб хлопчык выжыў. Добрыя людзі сказалі бацьку: «Ведаеш, Аляксейка, каб і гэты сынок твой не памёр, выйдзі на досвітку на скрыжаванне дарог, і калі ўбачыш першую ж павозку, кідайся ў ногі гэтаму праезджаючаму чалавеку ды праси быць хросным бацькам. Толькі гэта табе дапаможа...». Так і зрабіў. З ночы стаяў Аляксей на дарозе, пад раніцу ўбачыў павозку — бухнуўся на калені. А гэта быў мясцовы пан Ёдка — ён вяртаўся з гулянкі з суседняга маёнтка. Спініўся: чаму чалавек кідаеца амаль пад калёсы?.. Бацька расказаў пану пра сваё гора і пра павер'е — той адразу згадзіўся стаць хросным. І хлопчык, вячэ, выжыў! Пан яго блаславіў на доўгас, хоць і цяжка жыццё.

— У таты было пяць сясцёр, але дзяцей у сям'і нарадзілася намога больш, — *рассказала Галина Иванаўна*. — Эта было нейкае насланнё: усе народжаныя хлопчыкі паміралі. Калі нарадзіўся Янка, бацькі былі ўжо немалады, дзесяці пад 50, і вельмі хвяляваліся, каб хлопчык выжыў. Добрыя людзі сказалі бацьку: «Ведаеш, Аляксейка, каб і гэты сынок твой не памёр, выйдзі на досвітку на скрыжаванне дарог, і калі ўбачыш першую ж павозку, кідайся ў ногі гэтому праезджаючаму чалавеку ды праси быць хросным бацькам. Толькі гэта табе дапаможа...». Так і зрабіў. З ночы стаяў Аляксей на дарозе, пад раніцу ўбачыў павозку — бухнуўся на калені. А гэта быў мясцовы пан Ёдка — ён вяртаўся з гулянкі з суседняга маёнтка. Спініўся: чаму чалавек кідаеца амаль пад калёсы?.. Бацька расказаў пану пра сваё гора і пра павер'е — той адразу згадзіўся стаць хросным. І хлопчык, вячэ, выжыў! Пан яго блаславіў на доўгас, хоць і цяжка жыццё.

— Як яны пазнаёміліся?

— Калі тата абыў 10-гадовы тэрмін лагераў, у 1946-м, яго паклікалі «на выхад з речамі». Але ж гэта не рэабілітацыя. Далей пачыналася высылка. Пытæца ў турэмшчыку: «А куды мне ісці?» Той прапанаваў: «Давай перакручу цябе тро разы — і ты ткнеш пальцам на карце Савецкага Саюза, што вісіць на сцяне. У якую кропку патрапіш — туды і накіруешся». Так і зрабілі. І атрымалася, што бацька «ткнуш пальцам» у Фергану. Калі так вышала — значыць, туды яму і трэба.

— Аддаўся на волю лёсу...

— Дзе ехаў, дзе ішоў — паспрабуй з Сібірі дабраца да Узбекістана. Па дарозе падпрацуе, дровы пасячэ ці што іншае зробіць — яго пакормяць, ідзе далей. Да Ферганы дабраўся зусім зняслены, галодны-абарваны. Блukaў, пакуль не страціў прытомнасць. Яго падабралі, адвеслі ў бальніцу. Там падлечылі, накармілі і нават пераапранулі — аднесліся па-людску. І ён пайшоў шукаць якую працу. Дарога вывела да гідролінга завода. Спытаў дырэктара: «Ці не патрэбен бухгалтар?» Так атрымалася, што ў лагеры, дзе ён абыўся тэрмін, не было каму весті бухгалтэрью, а бацька ўмёў працаўваць на лічылніках з «костачкамі», увогуле быў вялікі акуратыст. Па сутнасці, асвоїў другую прафесію — бухгалтар... Дырэктар завода выдатна разумеў, што перад ім, але ўзяў на працу. «І зноў сустэрні з добрым чалавекам!» — не раз гаварыў бацька.

На гэтым заводе інжынерам працаўвалі яго мачі, Ганна Міхайлаўна. Сама яна масквічка — завод у час вайны быў эвакуіраваны. Мачі на той час была адна, першы муж загінуў, сыну Аліку — амаль 10 гадоў. Бацька таксама атрымаў горскую вестку аб трагічнай гібелі першай сям'і. На гэтым заводе інжынерам працаўвалі яго мачі, Ганна Міхайлаўна. Сама яна масквічка — завод у час вайны быў эвакуіраваны. Мачі на той час была адна, першы муж загінуў, сыну Аліку — амаль 10 гадоў. Бацька таксама атрымаў горскую вестку аб трагічнай гібелі першай сям'і.

— «Просто встретилися два односельчане...»?

— Так. Маці потым расказала: «Бачу — настолькі прыстойны чалавек...». І Алік да майго бацькі вельмі прывязаўся (ён зараз у Рызе жыве). Пажаніліся. Я нарадзілася ў Фергане... Але бацька пачаў страшна пакутаваць ад узбекскага клімату — неверагодная была настальгія.

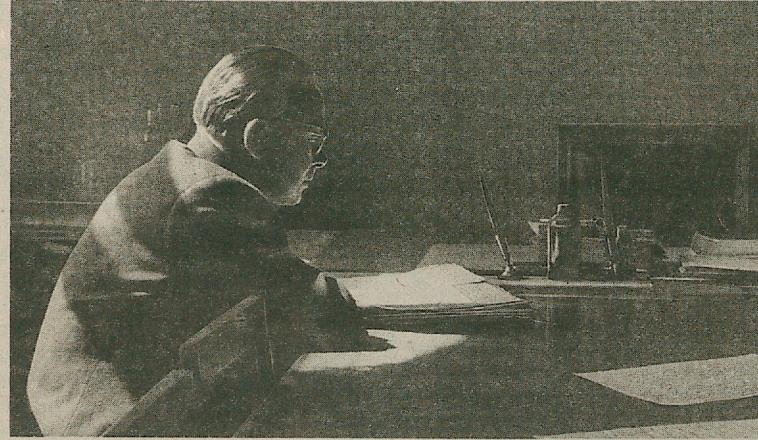
— настальна адрывалі ад мацярок... Нас выратавала маміна інтуіцыя. Руская жанчына, масквічка, і такая адчайная — як у Някрасава: «Коня на скаку остановит, в горящую избу войдёт...». Першы дні, канешне, быў шок. Потым яна пачала прыкідаць, што ж можа быць далей. Ніхто не ведаў, што яна купіла білеты на цягнік, каб з'ехаць...

— ўсіх правах. Пісьмо аб рэабілітацыі прыйшло па пошце — маці пабегла да таты на працу, але не магла вымавіць ні слова...

Бацька адразу акрыліўся. Але ўвідзе сітуацыю: чалавеку ўжо пад 50, гэта ж не жарт — усё пачынае спачатку. Тым больш, пасля столькіх вырваных з жыцця гадоў зноў увайсці ў літаратуру... Дарэчы, не ўсе, хто атры-

КРУГІ ЛЁСУ ЯНА СКРЫГАНА

Сёння спаўняеца 100 гадоў з дня нараджэння беларускага пісьменніка Яна Скрыгана

На шмат пазней, ужо пасля рэабілітацыі, жывучы ў роднай Беларусі, Ян Скрыган напісаў: «Цяпер я гляджу на свою дарогу, я на далёкі сон. Мая біографія зদaeцца мne вельмі дубгаю, і я дзіўлюся, як мноға ў ёй месціца. Я зазнаў і трагізм, і роспач, зведаў рудасці і надзеі: быў на грані таго горкага адчування, каб чалавек асташаца без радзімы — не мае на яе права, і зразумеў, якое гэта вялікае і дарагое пачуццё — бацькаўшчына.

Лёс коjnага чалавека — гэта свой лёс, але без лёсу народа няма і свайго лёсу. Часта я думаю, у якой душэўной спустошанасці жывучы тая, што апынулася на далёкіх, чужых землях. Я не гаварю пра здраднікаў і палітычных злачынаў, яны самі пазбавілі сябе бацькаўшчыны. А маю на ўвазе тых, што па волі часу і падзеі, па якой невялікай правіннасці або і зусім без правінкі — па прымусу — пакінулі свою зямлю. Бацькаўшчына ім мроіцца толькі ў харошых снах. Я ведаю, што ім цяжка, што перад сабою летуценнем яны бачаць бясконца дарагія родныя нівы, лугі, кветкі і травы, раницы і вечары, вузкія сцежкі сярод жысоты і хаты; што ім чутны наши насыні, што ім свеціць наша сонца, як надзея, як права асташаца людзімі».

Бацьку сніліся беларускія краявіды — а там жа нічога падобнага няма, сусцэльная пустэчча, суш, безжыццёвия пясчаныя горы.

— Белае сонца пустыні...

— Вось-вось! І майярэя біла бясконца. Маці і Алік перакалаціся ў хваробе. Мясцовыя людзі генетычна адаптаваны да таго клімату, а прыезды...

Знаёмы бацькі, яшчэ па сібірскім лагеру, апынуўся на сланчахімічным камбінаце «Ківілі» ў Эстоніі, дзе патрэбен быў бухгалтар. Мы пераехаім туды. На камбінаце склалася краітычнае сітуацыя, ён быў на мяжы закрыцця — але бацька «разгроб» усе справы.

А потым... Аднойчы ў яго кабінет увайшлі двое ў цывільным: «Вы Скрыган? Збірайцеся». Гэта быў другі «зход». І прысуд — вечнае пасяленне: жыць можно было толькі ў «мядзвежыні куце», пад наглядам...

Але бацька зноў радаваўся: канваір аказаўся добрым чалавекам, дазволіў зайсці дадому развітацца... Мы засталіся ў Эстоніі. Сцэнарый вядомы: сям'я «ворага народа»...

Маці атрымала трапіцца на паднобію, ажанілася, а потым аказаўся, што яна благая — і вырашыў утапіць:

— Куды?

— Да бацькі. Атрымліваецца, яна сама сабе саслала ў Сібір разам з дзецьмі... Сынныя там было вельмі многа — і такія інтэлігентныя людзі! Мы сябравалі сям'ямі, разам адзначалі святы — жыццё ж — жыццё!

За намі, канешне, сачылі. Гэта смешна, яны ж бачылі ўсё самі — за кім сачыць? Жыве сям'я, двое дзетак... А маці такая гасцінна, зойсці за стол — нашым наглядчыкам, можа, нават і сорамна было, што павінны праўяраць. Мы ўжо няблага абжыліся і прывыклі да гэтага рэзка кантынentalnага клімату. Маразы зімой — пад 50°: валенкі, кожухі, пуховыя хусткі. Выходзіш на вуліцу захутаўшыся, толькі вочы... Лега кароткас, але спёка — пад 50 градусаў, таму за два месяцы ўсё паспявала вырасці, мы рабілі добрая нарыхтоўкі на зіму.

— Будучы ў ссыльцы, Ян Скрыган хоць крышку папісваў?

— Гэта было катэгарычна забаронена. І сачылі за ім менавіта дзеля таго, каб ён нічога не пісаў. Увогуле не павінна было быць ніякіх папер з запісамі.

Ніхто не ведаў, што бацька пісьменнік — і я таксама не ведала. Бухгалтар і бухгалтар...

— Нават праз 18-гадовую разлуку з Радзімай Ян Скрыган здолеў захаваць такую арганічную беларускую мову...

— Родная мова — яго любоў. І, мабыць, прыродны талент.

— Там, у далёкай Сібіры, калі вы быў ішчэ маленькай, — ці размаяўляў з вамі бацька па-беларуску? Ці вуччы гаварыў па-беларуску?

— Канешне! Побач з намі жыў Пётр Адамавіч Крывец, таксама сасильны беларус. Яны як зблізіліся, зойсцісі гутарылі па-беларуску. А як співали! Беларускія песні — такая аддушына для іх была... Я скончыла кансерваторыю, музыкант, але і дагэтуль не могу знайсці песню, якая помніца ў выкананні бацькі яшчэ з майго сібірскага дзяяніства. Словы запомніла толькі выбарачна: дзед бабу палюбіў, ажаніўся, а потым аказаўся, што яна благая — і вырашыў утапіць:

Цяпер, баба, кайса,
Крыху пакупай!

Толькі баба узнырне —
А дзед кіем падліхне!

— Вы памятаеце, як прыйшла вестка пра рэабілітацыю?

</div